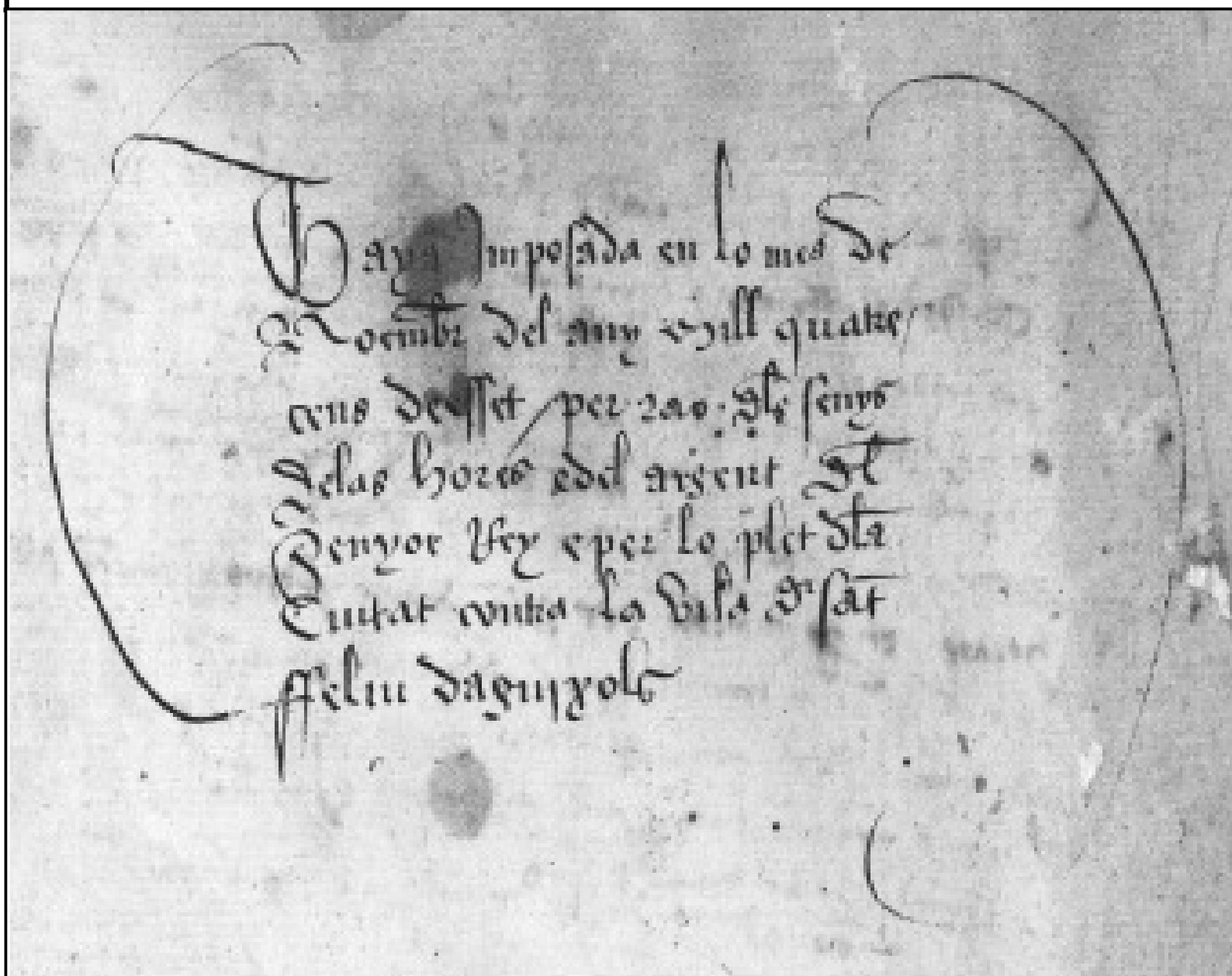

Sandrine Victor

GIRONA EN ÈPOCA DE CRISI

Us proposo veure com Girona es va construir durant els segles XIV i XV, i quines van ser les conseqüències en els àmbits polític, social i econòmic de l'evolució urbana d'aquest període. Us proposaré un panorama de la ciutat, tan viu com sigui possible, i acabarem amb una qüestió que ens permetrà tornar a llegir la historiografia tradicional, i preguntar-nos si el segle XV va ser realment una època de crisi a Girona. Per això, faré una mena de *mea culpa*, perquè contradiré una mica el que vaig dir a la meva tesi, però que ara, amb l'edat potser i molta feina sobretot, no veig de la mateixa manera. Aquesta lectura nova del tema respon a un nou enfocament fet pels historiadors francesos i catalans. Però així és la recerca: avança, i és clar, com es diu en català, el seny i l'edat no vénen pas tot d'un plegat.

Context històric general

Primer de tot voldria, presentar els fons documentals que poden ajudar-nos a entendre com evoluciona una ciutat, com viu i es transforma en tots els aspectes de la seva naturalesa: monumental però també social, econòmic, polític i cultural.

A nivell bibliogràfic, que podeu complementar amb la petita bibliografia que us proposo al final del document, el tema del patrimoni arquitectural i urbanístic de Girona va ser estudiat de manera magistral a la tesi de Pere Freixas *L'art gòtic a Girona*. Christian Guilleré va estudiar per la seva part la Girona del segle XIV amb un enfocament més polític i econòmic en un llibre mestre. Modestament, vaig participar a l'estudi del tema amb la meva tesi *La construcció i els seus gremis a Girona al segle XV*.

Però més que la bibliografia, és a través dels fons arxivístics que podem sentir el cor històric de la ciutat. La base de la nos-

tra reflexió s'ha articulada al voltant dels comptes de fàbrica, nombrosos i molt complets per als segles XIV i XV. Parlem evidentment dels comptes de l'obra de la Seu i de Sant Feliu, però també dels comptes inèdits de Torre Gironella, els de la construcció de la muralla del Mercadal, de Sant Pere i de Sant Feliu, els llibres de comptes de les obres fetes durant la guerra civil de final del segle XV o els del monestir de Sant Daniel. Complementats amb documents notariaus, podem representar de manera força realista l'activitat constructora de Girona durant aquest segle. A més, cal tenir en compte tota la documentació que fa viure el poble de Girona a l'ull de l'historiador: els manuals d'acords, els comptes del mostassaf, les franquícies, les talles i els censos, els testaments, els fons de confraries, els comptes de la Pia Almoïna... No sé si és possible llistar tots els documents utilitzables. Els fons arxivístics gironins són extensos i importants.

Quin va ser el context històric de la Girona dels segles XIV i XV?

Podem dir, sense exagerar, que en aquesta època Girona presentava un marc gairebé ideal per al seu desenvolupament. La diòcesi de Girona sempre va tenir un paper primordial en l'eix vertebrador que va des de França cap a Barcelona i des de l'interior fins a l'exterior del Principat. Entre la terrible pesta negra de 1348 i la guerra civil de 1462-1472, podem dir que el context polític i –amb una mica d'ironia– l'econòmic era força bo per al desenvolupament de la ciutat. Era un lloc estratègic, refugi de la reina Joana, punt fidel al rei Joan II a Catalunya, que després d'una heroica defensa es va guanyar el nom d'*Immor-*

tal Girona. A partir de 1472, aquests deu anys de guerra van deixar una ciutat arruïnada, amb una producció desorganitzada. Però, com sempre, Girona sortirà molt ràpidament de la crisi. Passat el segle XVI ja podem dir que la ciutat s'ha recuperat. Quina era la situació abans de la guerra? La pesta negra de 1348 va provocar una davallada demogràfica. La Girona de la primera meitat del segle XIV tenia 2.092 focs i només 1.590 el 1359 i 1.346 el 1388. Però podem veure que la crisi demogràfica no va afectar tant Girona com Catalunya que va perdre, en el mateix període, la meitat de la seva població. La crisi més forta per Girona en l'àmbit demogràfic fou després de la guerra civil, després de la qual comptava només amb 563 focs. Però aquesta població es va doblar cap a l'any 1513 gràcies a una política de franquícies de les autoritats gironines.

Aquest context demogràfic anava acompanyat de desordres econòmics. En aquest cas, d'acord amb Christian Guilleré o Antoni Pinto, les crisis quasi van desaparèixer cap al principi del segle XV. Els intercanvis, el mercat i el crèdit mostraven signes de vitalitat de la conjuntura econòmica i no d'una persistència continuada de la crisi des del 1348 fins als anys 1510. Girona es recuperà econòmicament força bé des del 1400 fins al 1455. Podem parlar en aquest període, com en el de després de la guerra civil, d'una forma de "destrucció creativa", per manllevar el concepte de Schumpeter.¹ És a dir, el comerç es reanima, les rutes comercials es tornen a obrir, hi ha feina, i molta, amb condicions salarials bones. No es podria explicar, altrament, que el Capítol de la catedral comencés la fase més important de la construcció del seu temple el 1416. En època de crisi no tenim diners per construir. Tampoc la municipalitat no hauria pogut finançar les muralles. A més, es notava que la mà d'obra millorava el seu nivell i les seves condicions de vida.

Durant tot el segle xv, els obrers més humils guanyaven més, la classe mitjana es reforçava. I si llegim des d'aquest punt de vista els disturbis socials que ocuparen els carrers de la ciutat l'any després de l'episodi d'enfrontament amb la família Samsó, el 1455, no eren revoltes de capes populars pobres contra elits riques. No eren revoltes de la fam, com podem veure en el cas dels remences. No: eren capes populars, classes mitjanes, amb bon nivell de vida i sobretot consciència de tenir el paper econòmic més important, a través dels gremis que controlaven el mercat, el comerç, la indústria, que s'enfrontaven a elits poderoses que no generaven riqueses. Demanaven una visibilitat política en la mesura del seu pes social i econòmic. La introducció de la insaculació com a sistema d'elecció de càrrecs l'any 1457 pot ser llegida, doncs, com la victòria d'una classe indignada per haver estat foragitada de les decisions polítiques municipals.

Construir Girona : les obres a la ciutat

Obres civils

La ciutat de Girona durant els segles xiv i xv estava en fase d'expansió urbana. S'havia d'embellir, havia de dominar la naturalesa, de defensar-se.

Una obra de primera necessitat era, a partir dels anys 1360, construir les muralles. Les muralles que envoltaven la ciutat dataven de l'època romana. L'expansió urbana del segle xiv (el rei va fer construir la Cort Reial el 1342) provocà que les necessitats de defensa esdevinguessin urgents. Pere el Cerimoniós va ser el motor d'aquesta construcció, juntament amb el govern local. El mes de juliol de 1362, ordenà la construcció d'una muralla a la Torre del Call, antic barri jueu. Es fortificaren els murs

antics i les esglésies, com Sant Feliu que es va integrar del tot al sistema defensiu, en detriment d'un claustre gòtic, acabat l'any 1368 i derruït l'any 1374. El portal de les Ballesteries es reforçà. L'any 1368 començaren les obres de les muralles de Sant Pere de Galligants. Aquestes obres foren precedides per una gran tanda d'expropiacions, sobretot al barri de Sant Pere.

Les obres de les muralles del nou barri del Mercadal eren més complexes. Van començar l'any 1369 però no s'acabaren fins al final del segle xv. El rei exigí als jurats que les acabessin al més aviat possible, per les amenaces franceses del final del segle xiv. Però no era tan simple perquè no era una prioritat en el pressupost de la ciutat. L'any 1385 la ciutat va establir una talla per finançar les fortificacions. El manual d'acords dels jurats de l'any 1412 menciona que les obres del Mercadal, així com les muralles de Sant Feliu i Sant Pere encara estaven en curs de realització. La fase més important d'aquestes obres es desenvolupà durant l'any 1438. Just abans de la guerra civil, Girona estava envoltada per una antiga muralla a les parts altes de la ciutat, amb el punt culminant a Torre Gironella, on es van fer obres l'any 1411, i també una muralla nova que anava de la porta del Carme als barris de Sant Pere i Sant Feliu i que travessava el riu fins al Mercadal.

No podem parlar de totes les obres civils que es van fer a Girona en aquesta època, com els ponts, per exemple. Però em sembla força interessant de mencionar les obres fetes durant i després de la guerra civil. Són nombroses: la guerra va causar molts danys i es va haver de refer el cor de la ciutat i gairebé totes les entrades. Les més importants foren les obres encarregades pels jurats per seguir l'evolució natural de la ciutat, és a dir, desplaçar el centre de poder cap a la plaça del Vi.

El març de 1427 s'iniciaren les obres de la Casa de la Ciutat, completades a final del segle per una nova volta de la ca-

pellera de la casa del Consell de la Ciutat. Es van posar en marxa moltes obres en aquest barri, com les voltes de la Rambla. Els jurats van donar proves de modernitat en la seva concepció de l'urbanisme. Volien “l'embelliment e ornament dels places e lochs publics e carrers de la dita ciutat”. Trenta-set cases van ser enderrocades per “benefici, claror e embelliment” del barri.

Per concloure el tema de les obres civils, remarcuem el dinamisme i la modernitat de les autoritats urbanes.

Obres eclesiàstiques

L'Església era el principal promotor de les obres realitzades a Girona durant el segle XV.

L'antiga col·legiata de Sant Feliu pateix nombroses modificacions en aquest segle. Durant les grans obres de fortificació va perdre el claustre gòtic. Però estava mig acabada: cal esperar l'any 1488 perquè s'adopti la decisió de cobrir els dos últims trams de la nau. Aquesta tasca serà realitzada per dos mestres de gran prestigi: Julià Julià i Francesc Gomis. A més, van reforçar les parets de contenció del nord i del sud del temple, i Julià acabà la gran volta de la nau.

Però l'obra eclesiàstica més important de Girona en el segle XV és sense cap dubte la de la Seu. Us proposo veure aquesta obra des de dues vessants: la història de la construcció, d'una banda, i el peritatge i l'expertesa dels artesans gironins de l'edat mitjana, de l'altra.

Podem començar la història de la construcció de la catedral amb Pere Capmany, que dirigí les obres fins a l'any 1359. Paralitzades per la pesta, les pandèmies de 1362 i 1371 i la crisi econòmica, no van seguir el pla inicial del Capítol que era ajuntar el cor gòtic amb les naus romàniques mitjançant un creuer.

L'any 1368 va ser l'any clau en què Pere Sacoma, el nou mestre d'obra, donà l'impuls creatiu per pensar i planejar la nau única. Durant la seva direcció, el 1379 es construïren la torre campanar del Sepulcre, sobre el nàrtex, i de la capella del Sant Sepulcre. Aquesta torre s'acabà cap a l'any 1400.

Però la qüestió de la nau única continuava sense solució. Pere Sacoma va proposar la reflexió, però els defensors de les tres naus seguien inflexibles. Cap a l'any 1380, les capelles dels dos primers trams estaven acabades. S'havia de prendre una decisió per continuar el temple amb una o tres naus. L'any 1386 es convocà una reunió d'arquitectes per discutir l'adopció o no de la nau única. Fou un fracàs per als seus defensors: el pla amb tres naus es va mantenir. Tanmateix, no s'abandonà la idea. S'hauria d'esperar la direcció d'obra d'un home que ja treballava des de feia vint-i-cinc anys a l'obra: Guillem Bofill l'assumia l'any 1404. Entre 1386 i 1404 només van ser construïts dos pilars per Pere de Santjoan. La crisi econòmica i les pestes van alentir l'obra, però és possible pensar també que els mestres d'obres que no estaven d'acord amb la decisió de 1386, haurien pogut reduir el ritme de construcció mentre organitzaven una contraofensiva. Una altra reunió d'arquitectes tenia lloc el dia 23 de gener de l'any 1416. El 1417 els canonges es pronunciaren a favor de la nau única, al·legant que seria més clara i més solemne, que tindria més llum i, per tant, que seria més agradable. Però l'argument més important, potser, fou que les obres durarien menys temps i que serien més barates. Antoni Canet esdevingué el nou mestre d'obra, conjuntament amb Guillem Bofill. A partir de 1417 les obres avançaven a bon ritme, els diners es recaptaven bé. L'any 1421 s'acabà del primer tram i la clau de volta del segon tram està documentada des del 1422. La voluntat del Capítol era de construir ràpidament aquestes dues primeres estructures a la vista de l'audàcia i les dificultats

d'un projecte com aquest. Una vegada començades les obres no hi hauria marxa enrere. El 1427 Raoul Vaultier ocupà el lloc d'Antoni Canet, i l'any 1430 fou substituït per Pere Ciprés que renuncià al seu càrrec a favor de Berenguer Cervià el 1434, el qual es quedà com a mestre fins l'any 1470. Sota la direcció de Ciprés i Cervià es van construir el trifori, les finestres altes, una nova llotja, una nova escola... Durant aquest període, el Capítol contractà dos escultors barcelonins, Joan i Antoni Clapers, perquè fessin el timpà i dotze estàtues per a la porta sud de l'edifici coneguda com la Porta dels Apòstols. Joan va sofrir les desgràcies de la guerra civil que va esclatar l'any 1462 i no va arribar a lliurar mai el seu timpà al Capítol. Després de la guerra civil, l'obra es va paralitzar. Amb el nou mestre, Joan Agustí, la catedral es dotà d'un rellotge *a la moda de Barcelona*. El 1479, Julià Julià, gendre d'Agustí, esdevingué el nou mestre d'obra. Es va reforçar la base del campanar del Sepulcre perquè semblava que aquest conjunt, campanar i nàrtex, era fràgil. Els dos primers trams estaven acabats des de l'any 1447, any en què es tancà la Seu "a la porta del mig". Les obres seran, doncs, perifèriques a partir d'ara i caldrà esperar l'any 1577 perquè el tercer tram s'acabi.

Construir Girona és l'obra mestra de professionals, experts, mestres

Aquestes obres gironines dels segles XIV i XV ofereixen un camp de reflexió ideal sobre el nivell tècnic, l'expertesa i el peritatge, i sobre el concepte de professional. Per poder portar a terme unes obres de tanta envergadura, es necessiten experts que han de facilitar la feina, però també dirigir-la.

Una primera categoria d'aquests experts es troba en l'àmbit

polític i administratiu. Una obra és primer de tot, i sobretot, una estructura de gestió. Necessita experts, administratius i comptables per tal de vigilar el bon funcionament del finançament, de la recaptació de diners, la justificació comptable. Aquests homes –obriers, procuradors, oïdors de comptes...– tenen bons coneixements en comptabilitat, crèdit, conversió de moneda, matemàtiques, dret... Controlen els preus, negocien, fan acords amb els gremis, els mestres majors, el mostassaf i les autoritats municipals. Són responsables de la qualitat dels materials, però també de la qualitat del producte final, i n’han de donar compte, justificar i decidir. En resum, són com el director d’orquestra del creixement monumental de la ciutat.

La segona categoria d’experts són els professionals tècnics de la construcció. Aquest terme de *professional* ha de ser estudiat en un context històric. Definir-lo encara és difícil en el marc de l’edat mitjana. Richard Wittorski, catedràtic de Ciències de l’Educació, dóna aquesta definició: la professionalització és la voluntat d’un grup d’individus que comparteixen la mateixa activitat i s’organitzen en un mercat lliure. També pertoca a les institucions mobilitzar els obrers i desenvolupar les competències. Parlem doncs de coneixements però també de transmissió de saber i de tècniques, i de control de qualitat.

Els professionals tècnics són els arquitectes, els mestres dels gremis i els obrers. La ciutat no es pot construir sense aquests homes. El seu peritatge es manifesta en nombrosos àmbits: concepció arquitectural, domini tècnic, reclutament, direcció, comunicació i formació. Aquests tècnics són realment els que van construir Girona.

Aquesta expertesa es va materialitzar molt bé en el cas de les dues reunions d’arquitectes de Girona, la de 1386 i la de 1416. El consell tècnic té com a objectiu la mediació en el conflicte sobre la continuació de l’obra segons el punt de vista del bisbe,

del Capítol o del mestre d'obra. Aquest consell tenia, doncs, un repte estratègic més que tècnic. Ens podem demanar si, en el cas de les reunions gironines, escoltaven realment els arguments tècnics dels experts a favor d'una o altra solució, o si tot es convertia immediatament en dades polítiques i econòmiques.

Tenim documentat que el 1384, Pere Sacoma ja treballava en el traç de la nau única. El maig, la fàbrica pagava nou sous al jueu Bonanasc Estruc per un tronc que el mestre feia servir com a compàs per traçar la volta. Es van comprar també en la mateixa època cordes per *compassar* el pla. El mes de setembre de l'any 1385, podem pensar que els equips ja treballaven en la nau única, perquè la fàbrica va comprar un rossí per portar l'aigua a la volta "a on es treballa". Pere Sacoma havia passat, doncs, dos anys treballant la volta de la nau única sense cap oposició del bisbe, de la fàbrica o del Capítol: per què parar l'obra i canviar d'idea?

Galceran de Vilanova, ardiaca de Besalú, i Pere Carrera, prevere del Capítol, esdevingueren procuradors de la fàbrica l'any 1385. Van entendre que alguns artesans de Girona posaven en dubte públicament la solidesa de la nau única. Quan, el mes de febrer de 1386, el rei Pere III va passar per Girona els dos eclesiàstics van denunciar la nau única, amb l'objectiu de lliurar-se de responsabilitat en cas de problema. Així, la primera reunió d'arquitectes no es va originar per un problema tècnic a resoldre sinó per un problema polític. Qui va decidir fer tres naus? El bisbe, el Capítol, o sigui persones no expertes, o els mestres, majoritàriament de Barcelona? No defensaven arguments tècnics sinó econòmics: les tres naus eren més barates i ràpides de construir. Per poder acabar de convèncer uns canonges molt poc coneixedors de l'arquitectura, els *pro* tres naus utilitzaven el discurs de la seguretat. Era un principi de precaució que dirigia el vot del Capítol i del bisbe, els quals seguien l'opinió

dels procuradors de la fàbrica, perquè no volien arriscar-se personalment.

La situació era força diferent el 1416 perquè el bisbe Dalmau de Mur interposà tres preguntes tècniques als arquitectes: finalment, la nau única es construiria.

Al final, podem realment preguntar-nos si aquesta decisió fou una decisió tècnica o política. El 1386, després de la victòria dels partidaris de les tres naus, els de la nau única van demanar a un notari de consignar el seu desacord i van explicar els seus arguments: la nau única estava començada des de feia més de quaranta anys (o sigui des del 1347), i que nombrosos mestres havien treballat en aquesta obra i que cap d'ells no havia dit que la nau única era perillosa. Demanaren una altra reunió, amb mestres que vinguessin d'altres ciutats que no fossin Barcelona, mestres que coneixien bé la pedra de Girona. I per fi, l'argument final fou que una catedral amb tres naus era vulgar i sense envergadura, indigna per a una ciutat com Girona. Dalmau de Mur, més tard, mecenes i protector de les arts, estaria més disposat a fer de Girona *clau del regne*, una ciutat amb prestigi. Per resumir, en el cas del consell de 1386, tenim una decisió tècnica poc argumentada, potser induïda, seguida per autoritats polítiques locals però que no serà aplicada pels tècnics. El 1416 la decisió fou contrària: era política i innovadora tècnicament, i immediatament va ser posada en marxa.

Els homes que van construir Girona

A més de l'impacte arquitectònic evident d'aquests obrers sobre el desenvolupament de Girona, s'ha de tenir en compte que van tenir un paper social força important. Aquesta població obrera era el baròmetre econòmic del temps, però també el signe del

dinamisme social.

Representaven al voltant del 10% de la població. El barri que atreïa més els obrers de la construcció era el de Pedret. Podem prendre aquest barri com un estudi de cas. Dels noranta-cinc propietaris de principi del segle XV, quaranta-quatre tenien una activitat lligada a la construcció. Dominaven tres grans oficis: els picapedrers, els calcinaires i els ferrers. Els picapedrers havien triat viure a prop de les pedreres on exercien. Coneixem ja un d'aquests veïns: Guillem Bofill, mestre major de la catedral i que vivia en aquest carrer. Els calcinaires explotaven directament la muntanya per a la seva activitat. Un gran nombre vivien en cases adossades a la pedrera. Pedret els proveïa la matèria primera, l'aigua i l'espai que necessitaven. Finalment, els ferrers també eren nombrosos al barri; com els calcinaires hi trobaven aigua i espai.

Viure al mateix barri reforçava les relacions socials d'aquests artesans. Era en el marc del barri que podien pensar en una estratègia matrimonial, que permetia desenvolupar l'activitat de manera vertical o horitzontal (és a dir, enllaços familiars entre un propietari de pedrera, un picapedrer i un carreter; o bé establint una mena de monopoli, entre tots els ferrers o els calcinaires d'un carrer). A més, s'hi podien crear enllaços i xarxes d'amistats. La unitat social passava per aquesta *amicitia*, però també el bon funcionament econòmic: es feien millors negocis amb una persona de confiança, amb qui es tenia costum de treballar. La confiança era la base del mercat, també la base dels moviments financers, basats en crèdits i préstecs, que es podien fer entre amics o amb fiança d'un amic.

Per acabar, és interessant veure el poder dinamitzant del flux de mà d'obra que venia de fora de la ciutat per ajudar a reconstruir-la. Una ciutat en moviment podem dir. Nous barris, nous mercats, noves estructures, com els ponts, per exemple,

els quals augmentaven la fama de la ciutat. Quan es fan grans obres, com durant el segle XV gironí, s'atrau molta mà d'obra. En el cas de Girona, aquest flux completà el buit deixat per les pèrdues de població provocades per la pesta negra i la guerra civil. Les autoritats polítiques posaren en marxa una política d'acollida d'estrangers durant tot el segle XV i sobretot després de la guerra civil, episodi que va causar una davallada forta de la població. El Consell de la Ciutat oferia franquícies d'impostos, sobre la farina o el vi, per exemple, per incitar la mà d'obra a instal·lar-se amb la seva família a Girona. Durant un any, els nouvinguts es consideraven *habitor* i després podien esdevenir *ciudadà*. Com es diu en aquesta època: l'aire de la ciutat et converteix en ciudadà lliure. Construir una ciutat és construir la seva economia i la seva població.

Qui són aquests estrangers que formaren la base de la població gironina del segle XVI? El 75% venien del Principat, dels quals només un 10% eren de nuclis de més de cinquanta quilòmetres de Girona. L'altre 25% eren de fora de les fronteres de Catalunya (fins i tot d'Alemanya, Itàlia, Florència...). Al principi, en els comptes de fàbrica el procurador solia anomenar aquests obrers només pel seu origen. Per exemple, tenim un "vedrer de Alemanya" a la catedral: un artesà anònim però estranger. Però això evoluciona. Quan aquesta mà d'obra s'instal·lava a Girona, es convertia en *estranger conegut* pel procurador, el qual, a poc a poc, oblidava escriure el seu origen i només hi consignava el seu nom.

Però la inserció professional d'aquest immigrant es feia a dos nivells: un de socioprofessional i un de gremial. És remarkable que la mà d'obra menys qualificada apareixia en les actes i els documents públics sense el seu nom, però gairebé sempre amb el gremi i el seu origen, "un carreter de Banyoles". Aquesta forma d'anomenar l'artesà subratllava que no s'havia instal·lat

a la ciutat i que no s'hi quedaria. En els gremis amb més prestigi, els mestres també apareixen a les actes amb el seu origen. Però en aquest cas el significat era diferent: volia dir que era un expert vingut de lluny per treballar a Girona. El seu origen aportava fama extra al seu nivell tècnic. Per exemple, Antoni Canet, mestre major de la catedral durant uns quants anys, sempre era anomenat “de Barcelona”.

En conseqüència, es nota un comportament ambivalent de cara a l'estranger: el que venia de prop de Girona, que no es quedava a la ciutat i que només venia a treballar era poc respectat; al contrari de l'artesà o del mestre amb prestigi, i que sí que s'hi instal·lava, perquè aportava nova sang al nivell tècnic i econòmic. Hi havia diferència entre la política d'acolliment posada en marxa per les autoritats municipals i els gremis. Les actes de 1480, 1481, 1482 i 1483 del gremi de picapedrers i fusters són clares: unes persones, no confreres, que venien de lluny o d'una altra ciutat, sense experiència, que es menjaven el pa dels membres del gremi. Pels artesans gironins eren una concurrència intolerable. No és una casualitat que trobem molts artesans que eren de Girona des de generacions que precisaven “de Girona” després del nom. És el cas de la família Artau. La denominació “de Girona” es converteix, en aquest cas, en una certificació de qualitat i producció local en front dels forans. Però, alhora, els jurats havien ordenat que els mestres estrangers no fossin sotmesos a la prova de l'obra mestra per entrar en el gremi. Estem en presència d'una política de migració selectiva: Girona atreia els mestres i els artesans els quals s'hi instal·laven i aportaven tecnologia, experiència, sang nova i poder econòmic. Els altres, sense cap gremi o que no es quedaven i que, per tant, no feien funcionar l'economia local, serien rebutjats.

Conclusió

A finals del segle xv, Girona tenia gairebé la seva morfologia moderna. Fou el gran segle de la construcció monumental, del qual sortiria amb els seus edificis més emblemàtics. Era una ciutat que mereixia el nom d'*Immortal*, per haver superat les crisis, les guerres i dificultats diverses i haver-ne sortit més bella, més moderna i amb més prestigi.

Bibliografia

ALBERCH, R. CASTELLS, N. *La població de Girona*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1985.

DÍAZ, C., TORRES, F. *Historia de las fortificaciones y alojamientos militares de Girona*. Saragossa: Institución Fernando el Católico CSIC, 1998.

FREIXAS P. *L'art gòtic a Girona*. Girona, 1983.

FREIXAS, P., Nolla, J. M., Palahí, Ll., Sagrera, J., Sureda, M. *La catedral de Girona. Redescobrir la Seu romànica*. Girona: Ajuntament, 2000.

GUILLERÉ, C. *Girona al segle XIV*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993 i 1994 [Biblioteca Abat Oliba].

IGLÉSIAS, D. *La muralla de Girona. Dels orígens a l'enderrocament*. Girona: Ajuntament i Institut d'Estudis Gironins, 2003.

VICTOR, S. *La construcció i els seus oficis a la Girona del segle XV*, Girona: Ajuntament, 2004 [Història de Girona, 34].
Girona, canvis i ruptures, 1460-1419. Girona: Ajuntament i Diputació, 2001. [Quaderns d'Història de Girona].

“El mostassaf de Girona a l'edat mitjana” a *Homenatge a*

Maria Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: CSIC, 2012.

“Une comptabilité au service de l’art gothique : les cadres comptables des chantiers à la fin du Moyen Age” a *Les comptes publics : enjeux, techniques, modèles. Vers 1500-vers 1850*. Presses Universitaires de Rennes, 2010.

“Relations entre la cathédrale et les juifs de Gérone : exemple de la fabrique au XVe siècle” a *Girona jueva*. Girona, 2010.

“L’expertise architecturale au service d’une décision controversée : Rôle de l’évêque, du chapitre et des maîtres bâtisseurs dans le choix de la nef unique de la cathédrale de Girona au travers des conseils de 1386 et 1416” a *Actes du 42e Congrès de la SHMESP*. Oxford, març 2011.

“La mobilité professionnelle des ouvriers du bâtiment : l’exemple de Gérone au XVe siècle”, a *Actes du congrès de la SHMESP, Nice-2009 : La mobilité au Moyen Age*, Paris, 2010.

“De la confrérie à la confrérie de Métier : mutation des structures d’encadrement d’assistance et de charité dans le monde pré-industriel à Gérone, XIII-XVe siècles”, a *Settimana di Studi Istituto F. Datini Assistenza e solidarietà in Europa. Secc. XIII-XVIII*, Prato, 2013.

¹ Schumpeter, J. A. , *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, 1942.